

TEMIDA
Decembar 2015, str. 145-166
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM1504145K
Pregledni rad
Priljeno: 31.8.2015.
Odobreno za štampu: 2.12.2015.

Prava ųrtava: Praksa Evropskog suda za ljudska prava i zakonodavstvo u Srbiji¹

MILICA KOVAČEVIĆ*

*R*ad se bavi pravima i položajem ųrtava u međunarodnim dokumentima, sa posebnim osvrtom na standarde koje je kreirao Evropski sud za ljudska prava kroz svoju praksu. U radu su sumarno analizirani neki od najznačajnijih međunarodnih dokumenata iz kojih, kao osnovna prava ųrtava, proističu: pravo na učešće u krivičnom postupku, pravo na zaštitu i pravo na nadoknadu pretrpljene štete. Nastojalo se da ključni standardi budu ilustrovani analizom odgovarajućih sudskih slučajeva iz prakse Evropskog suda za ljudska prava, s obzirom da se iz samog teksta relevantnih dokumenata zapravo ne može zaključiti šta realizacija jednog standarda u stvarnom životu podrazumeva. Osnovni cilj rada je analiza usaglašenosti propisa i prakse u Srbiji sa međunarodnim standardima o položaju i pravima ųrtava, iz čega bi mogle proizaći određene preporuke za unapređenje postojećih prilika.

Ključne reči: Evropski sud za ljudska prava, kriminalitet, viktimizacija, prava ųrtava, Srbija.

¹ Tekst je nastao kao rezultat rada na projektu *Razvoj metodologije evidentiranja kriminaliteta kao osnovna efikasnih mera za njegovo suzbijanje i prevenciju*, br. 179044, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, a implementira Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. Rukovoditeljka projekta je prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović.

* Dr Milica Kovačević je asistentkinja na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu. E-mail: milica.kovacevic@fasper.bg.ac.rs.

Uvod

Kada je reč o praksi Evropskog suda za ljudska prava (skraćeno: ESLJP) i krivičnopravnoj materiji, prva asocijacija nas vodi ka okrivljenima i zaštiti njihovih prava. Naime, čl. 6 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda² (skraćeno: EKLJP) garantuje pravo na pravično suđenje putem propisivanja obaveza koje države moraju poštovati kada procesuiraju okrivljene. Tako je u decenijama iza nas razvijena izuzetno bogata i raznovrsna praksa u vezi sa poštovanjem prava ovih lica. No, sa druge strane, upravo insistiranje na pravima okrivljenih skreće pažnju na zanemarivanje prava žrtava, odnosno na neujednačenost u garantovanju prava ove dve kategorije lica, te se, potom, postepeno izgrađuje praksa ESLJP i u tom pravcu.

Interesovanje za žrtve intenzivira se posle Drugog svetskog rata. Autori koji tih godina počinju da proučavaju ulogu žrtve u zločinu, poput Von Henting-a, Mendelsohn-a i Schafer-a, značajno doprinose razvoju viktimologije (Doerner, Lab, 2015: 10). Kasnije, tokom sedamdesetih godina 20. veka viktimologija veću pažnju posvećuje potrebama i problemima žrtve, nezavisno od njenog uticaja na nastanak krivičnog dela i na prestupnika (Nikolić-Ristanović, 2001: 45; Ćopić, 2015: 36). U to vreme dolazi do razvoja pokreta za zaštitu prava žrtava, čemu posebno doprinosi i tada globalno prisutan porast stope kriminaliteta koji uslovljava porast broja žrtava, te samim tim i njihovih potreba za pomoći i podrškom (Ćopić, Nikolić, 2004: 17). Vremenom se u prvi plan ističu dva ključna segmenta položaja žrtava. Sa jedne strane, žrtvama treba obezbediti bolju zaštitu, ublažiti traumatične efekte krivičnog postupka, sprečiti reviktimizaciju i omogućiti nadoknadu štete, a sa druge strane stvoriti uslove za njihovo aktivno učešće u postupku (Reiter, 2012: 150). Kroz učestvovanje u postupku žrtva se izdiže iznad uloge pasivnog subjekta koji služi samo kao izvor informacija i neko ko čeka odluku drugih. Navedeno ima određene veze i sa intenzivnijim razvojem pozitivne kriminologije (Ronel, Elisha, 2011), a u sadejstvu sa njom i pozitivne viktimologije. Veoma pojednostavljeno rečeno, pozitivna viktimologija u prvi plan ističe mogućnost popravljivanja odnosa narušenih krivičnim delom, odnosno nastoji da ukaže na mogućnost da žrtva nakon viktimizacije stekne i određena pozitivna iskustva, te da razvije nove sposobnosti (Ronel, Toren, 2012: 172).

² Rim, 1950. godine. Dostupno na: http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/163_ekljp__tekst_konvencije.pdf, stranici pristupljeno 4.10.2015.

Težnja da se žrtvama obezbedi sadržajna zaštita opredmećuje se donošenjem međunarodnih dokumenata koji su postepeno konkretizovali obaveze država u pogledu viktimiziranih lica. Tako su tokom poslednjih decenija ustanovljeni, a i dalje se razvijaju, određeni standardi o posebnom položaju žrtava kriminaliteta (Ochoa, 2013: 2). S tim u vezi, predmet rada su prava i položaj žrtava u međunarodnim dokumentima, sa posebnim osvrtom na standarde koje je kreirao Evropski sud za ljudska prava kroz svoju praksu, dok je cilj rada ispitivanje usaglašenosti propisa u Srbiji sa međunarodnim standardima o položaju i pravima žrtava, iz čega bi mogle proizaći određene preporuke za unapređenje postojećih prilika.

Međunarodni standardi o pravima i položaju žrtava

Jedan od ključnih događaja za definisanje prava i položaja žrtava bilo je usvajanje Deklaracije UN o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći (odluka Generalne skupština UN, br. 40/34, od 29. novembra 1985. godine).³ Kako bi se zaštitio što veći broj viktimiziranih lica, pojam žrtve je u ovom dokumentu definisan tako da podrazumeva osobu koja je, samostalno ili kolektivno, pretrpela štetu, uključujući fizičke ili mentalne povrede, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili značajno narušavanje osnovnih prava, usled činjenja ili nečinjenja koje predstavlja kršenje krivičnog zakonodavstva date države. Osnovni principi koje Deklaracija uvodi tiču se pravičnog tretmana, naknade štete i pomoći za žrtve krivičnih dela i zloupotrebe moći. Ostvarivanje tih principa iziskuje da nadležni poštuju dostojanstvo žrtava, da štite njihovu privatnost i integritet, te da spreče zastrašivanje i odmazdu. Ipak, ne treba gubiti iz vida da Deklaracija nema pravno obavezujući karakter, kao i da su njene odredbe veoma uopštene kako bi bile primenljive u bitno različitim sistemima širom sveta (Wemmers, 2012: 76).

Savet Evrope je takođe usvojio niz pravnih dokumenata koji se odnose na položaj i zaštitu žrtava krivičnih dela. Standardi koji proizlaze iz ovih dokumenata posebno ukazuju na potrebu aktivnog delovanja države na polju pružanja podrške, i to ne samo neposredno nakon viktimizacije, već praktično sve dok postoji potreba žrtve. Evropska konvencija o naknadi štete za

³ United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>, stranici pristupljeno 4.10.2015.

žrtve nasilnog kriminaliteta⁴ otvorena je za potpisivanje 24. novembra 1983. godine, a stupila je na snagu 1. februara 1988. godine. Države se Konvencijom obavezuju da nadoknade štetu koju su pretrpele žrtve nasilnih krivičnih dela izvršenih sa umišljajem, kao i najbliži članovi njihovih porodica, u slučaju kada nije moguća odšteta iz drugih izvora. Član 2 ovog dokumenta predviđa da na pravo na naknadu štete ne utiče ni okolnost da učinilac krivičnog dela ne može biti procesuiran i kažnjen. Naknada štete nužno podrazumeva izgubljenju zaradu, troškove lečenja i sahrane, te izdržavanje, za članove porodice o kojima se žrtva inače starala. Ipak, nemali broj država ne primenjuje odredbe ove Konvencije (Groenhuijsen, 2015: 15).

Komitet ministara Saveta Evrope usvojio je 14. juna 2006. godine Preporuku o pomoći žrtvama krivičnih dela, R broj (2006) 8.⁵ Preporukom je predviđeno da države treba da omoguće poštovanje ljudskih prava žrtava, da se staraju o njihovoj sigurnosti, dostojanstvu, privatnom i porodičnom životu, te da prepoznaju negativne uticaje viktimizacije. Negativni efekti viktimizacije iziskuju da država primeni mere pomoći, te da pomogne rehabilitaciju žrtve kako u zajednici, tako i u kući i na radnom mestu. Od policije se očekuje da uputi žrtve na potrebne oblike pomoći i nadležne institucije. Država treba da organizuje službe za pomoć žrtvama, što podrazumeva i podršku nevladinom sektoru u ovoj oblasti. Obaveza države je da se postara o suzbijanju sekundarne viktimizacije, ali i da spreči ponovnu viktimizaciju tako što će primenom odgovarajućih mera nastojati da predvidi moguće rizike. Uz brojne druge preporuke koje ovaj dokument daje, a koje ovom prilikom neće biti pomenute, država treba da omogući i postupke pomirenja i medijacije u svim slučajevima kada je to primereno.

Na nivou Saveta Evrope donete su i brojne druge preporuke koje se tiču položaja žrtva uopšte ili pak posebnih kategorija žrtava, poput Preporuke o medijaciji u krivičnim stvarima R broj 99 (19), od 15. septembra 1999. godine⁶, Preporuke o zaštiti žena žrtava nasilja R broj (5), od 30. aprila 2002. godine⁷

⁴ European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, CETS No:116. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=116&CM=1&CL=ENG>, stranici pristupljeno 4.10.2015.

⁵ Recommendation Rec(2006)8 of the Committee of Ministers to Member States on Assistance to Crime Victims. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1011109&>, stranici pristupljeno 4.10.2015.

⁶ Recommendation No. R(99)19 Concerning Mediation in Penal Matters, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=420059>, stranici pristupljeno 4.10.2015.

⁷ Recommendation Rec(2002)5 on the Protection of Women against Violence, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=280915>, stranici pristupljeno 5.10.2015.

i Preporuke o zaštiti dece od seksualne eksploatacije R broj 2001 (16), od 31. oktobra 2001. godine⁸.

Na starom kontinentu problem položaja žrtava razmatran je i na nivou Evropske unije. Tako je Savet ministara 15. marta 2001. godine usvojio Okvirnu odluku o položaju žrtava u krivičnom postupku⁹. S obzirom da Okvirna odluka nije doprinela poboljšanju položaja žrtava u meri u kojoj se to očekivalo, ona je zamenjena Direktivom o minimalnim standardima u oblasti prava, podrške i zaštite žrtava kriminaliteta, od 25. oktobra 2012. godine¹⁰. Direktiva detaljno opredeljuje prava žrtava u pogledu informisanja, učešća u krivičnom postupku i različitih oblika zaštite koji se prilagođavaju njihovim individualnim potrebama. Definisana su specifična prava određenih kategorija žrtava, kao što su žrtve seksualnog nasilja, rodno zasnovanog nasilja i nasilja u partnerskim odnosima. Pažnja je posvećena i treninzima i obrazovanju svih onih koji službeno dolaze u kontakt sa žrtavama.

Ključna prava koja opredelju položaj žrtava u prikazanim dokumentima mogla bi se svesti na: prava u pogledu zaštite, prava u vezi sa učešćem u procesuiranju odgovornih i prava na naknadu štete. Zaštiti ovih prava doprinosi i Evropski sud za ljudska prava kome se obraćaju oni koji su na nacionalnom nivou iscrpili sve mogućnosti pravne zaštite.

Prava žrtava i praksa Evropskog suda za ljudska prava

Ni jedan član EKLJP ne govori o tome koja prava pripadaju žrtvi krivičnog dela, ali logičko tumačenje vodi do zaključka da žrtva na prvom mestu uživa pravo na život (čl. 2), na zabranu mučenja i neljudskog ponašanja (čl. 3), pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života (čl. 8), pravo da ne bude diskriminirana (čl. 14) i druga prava. Dalja konkretizacija i ostvarivanje ovih prava uslovljeni su i uvažavanjem i primenom drugih međunarodnih dokumenata o kojima je

⁸ Recommendation Rec(2001)16 on the Protection of Children against Sexual Exploitation, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=234247>, stranici pristupljeno 5.10.2015.

⁹ Council Framework Decision on the Standing of Victims in Criminal Proceedings (2001/220/JHA), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001F0220>, stranici pristupljeno 4.10.2015.

¹⁰ Directive 2012/29/eu of the European parliament and of the Council Establishing Minimum Standards on the Rights, Support and Protection of Victims of Crime, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012L0029>, stranici pristupljeno 5.10.2015.

već bilo reči, te ESLJP svojim presudama doprinosi realizaciji standarda EKLJP, ali i standarda iz drugih, za žrtve, relevantnih međunarodnih dokumenata.

Veći broj slučajeva iz prakse ESLJP odnosi se na propuste država koje pasivnim držanjem zanemaruju svoje pozitivne obaveze prema žrtvama. Pozitivne obaveze države korespondiraju sa pozitivnim pravima građana, to jest sa pravom građana da od države zahtevaju neko konkretno činjenje, nasuprot negativnim obavezama koje podrazumevaju da se država samo suzdržava od upliva u određene sfere koje treba da se prepuste ličnim odlukama i preferencijama građana. Pri ispunjavanju pozitivnih obaveza otvaraju se brojni problemi, jer delanje države zavisi od mnogo činilaca i od raspoloživih finansijskih resursa (Klatt, 2015: 356).

Država prema žrtvama, prevashodno, ima pozitivne obaveze, s obzirom da omogućavanje učešća u postupku, pružanje pomoći i naknada štete, uglavnom, iziskuju određeni angažman. Tako i predstavljeni međunarodni dokumenti, većinom, stavljaju određene obaveze pred državu. Pozitivne obaveze države korespondiraju sa sledećim pravima žrtava: pravo da se čuje njihov glas u krivičnom postupku i da imaju svoje pravne zastupnike, da budu tretirane ravnopravno i sa uvažavanjem njihovog dostojanstva od strane službenih aktera, pravo na efikasnu i blagovremenu istragu i zaštitu od zastrašivanja, pravo na zaštitu privatnosti i identiteta u slučajevima kada je to potrebno, pravo na informisanje o svim činjenicama bitnim za krivični postupak, pravo na naknadu štete i finansijsku pomoć od strane države i pravo na podršku (Casadevante Romani, 2012: 7).

Pravo na zaštitu

S obzirom na to da su najkompleksnije obaveze država koje se tiču sprečavanja (re)viktimizacije i pružanja zaštite žrtvama, polazimo od analize presuda ESLJP koje se tiču propusta država da osiguraju žrtvama ovo pravo.

a) Kontrola protiv Slovačke

U slučaju *Kontrola protiv Slovačke* (predstavka broj 7510/04, presuda od 31. maja 2007. godine)¹¹ reč je o neadekvatnoj reakciji na porodično nasilje.

¹¹ Case of *Kontrola v. Slovakia*, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80696#%22itemid%22:%22001-80696%22>}, stranici pristupljeno 6.10.2015.

Naime, podnositeljka predstavke prvi put se obratila policiji povodom porodičnog nasilja u novembru 2002. godine. Tom prilikom je izjavila da je suprug, sa kojim ima dvoje dece, već duži vremenski period psihički i fizički zlostavlja, te je istovremeno predala medicinsku dokumentaciju o povredama. No, nakon dve nedelje, podnositeljka predstavke se sa suprugom raspitivala šta je potrebno da učini ne bi li se dalja procedura po njenoj prijavi obustavila. Policijski službenik ih je posavetovao u tom pravcu, pa je potom obustavio dalji rad po prijavi. Krajem decembra iste godine rođak podnositeljke predstavke i ona sama prijavili su telefonom policiji da suprug ima pušku i da preti da će ubiti sebe i decu. Policajci su izašli na lice mesta i razgovarali sa ženom, a nameru da razgovaraju sa mužem nisu ostvarili jer on tada nije bio prisutan. Sledećeg jutra supruga je podnela novu prijavu, o čijoj se sudbini, potom, bezuspešno raspitivala. Par dana kasnije, suprug je ubio njihovo dvoje dece i izvršio samoubistvo. Policajci umešani u ovaj slučaj kažnjeni su zatvorskim kaznama u trajanju od nekoliko meseci, a Kontrova se obratila ESLJP zbog povrede prava iz čl. 2, 8 i 13 EKLJP.

ESLJP je ocenio da se država oglušila o svoje pozitivne obaveze u vezi sa sprečavanjem viktimizacije. Član 2 EKLJP predviđa neprikosnovenost života, te su, u tom smislu, izostale nužne mere za zaštitu fizičkog integriteta žrtava. ESLJP ističe da to što je život svake osobe zaštićen zakonom, ne znači samo da država ne sme građane lišavati života, već i da je dužna da preduzme sve neophodne mere kako bi ih zaštitila (*Kontrova protiv Slovačke*, §49). Navedeno iziskuje postojanje celokupnog sistema mera za prevenciju i suzbijanje nedozvoljenih ponašanja, te adekvatno sankcionisanje krivičnih dela, ali i primenu konkretnih mera zaštite u slučajevima kada je evidentno da je određena individua životno ugrožena od druge takođe individualno određene osobe (§49).

Sa druge strane, ESLJP naglašava da pozitivne obaveze države treba posmatrati u okviru realno postojećih uslova i prilika, što obično podrazumeva veliki broj građana i veliki broj potencijalno opasnih situacija, te da se u tom smislu od države ne može očekivati primena mera čija bi implementacija prevazilazila resurse i mogućnosti datog sistema. Primena specifičnih mera može se zahtevati samo u slučajevima kada su nadležne institucije znale ili bile dužne da znaju da se građanin nalazi u potencijalno opasnoj situaciji, i onda kada je postojala mogućnost da se takve mere primene. U konkretnom slučaju trebalo je preduzeti korake radi krivičnog gonjenja, voditi evidenciju o pozivima i kriznim situacijama, ustanoviti mehanizam konstantnog praćenja

situacije na terenu i primeniti konkretne mere povodom saznanja o pretnjama i postojanju vatrenog oružja.

b) Opuz protiv Turske

U predmetu *Opuz protiv Turske* (predstavka 33401/02, presuda od 9. juna 2009. godine)¹² takođe su istaknute određene obaveze koje država ima u pogledu zaštite žrtava. Predstavku je podnela supruga koja je godinama bila zlostavljana od strane supruga, pri čemu su njene krivične prijave više puta odbacivane usled nedostataka elemenata krivičnog dela, odnosno suprug je jednom novčano kažnjen. U više navrata su se oštećena i njena majka, koja je takođe više puta bila napadnuta od strane zeta, izjašnjavale da ne žele dalje gonjenje. Podnositeljka predstavke i njena majka su se u periodu od aprila 1995. godine do oktobra 2001. godine šest puta obraćale policiji zbog telesnih povreda, uboda nožem, pretnji po život i udaranja automobilom. U međuvremenu je došlo do razvoda. Poslednji incident okončan je tragično, tako što je suprug podnositeljke predstavke upucao njenu majku koja je potom preminula.

U ovom slučaju sud je posebnu pažnju posvetio pitanju da li odustajanje oštećenih od krivičnog gonjenja može da abolira državu od odgovornosti za eskalaciju nasilja. Najpre, ESLJP nalazi da država u određenoj meri jeste odgovorna za smrt majke podnositeljke predstavke, s obzirom da su brojne prijave i istorijat odnosa u porodici ukazivali na nužnost primene mera zaštite. Drugo, ESLJP je stanovišta da ne stoji argument države da bi vođenje krivičnog postupka i pored protivljenja oštećenih, zapravo, predstavljalo atak na sferu privatnih i porodičnih odnosa, posebno imajući u vidu to što je podnositeljka predstavke istakla da je odustajanje bilo posledica suprugovih pretnji.

ESLJP ističe da u nekim slučajevima krivično gonjenje treba da bude preduzeto i nezavisno od volje oštećenih, zato što to nalaže potreba zaštite opštih interesa. Da li će se prevaga dati zaštiti porodičnih i privatnih odnosa ili opštem interesu zavisi od faktora kao što su: opasnost krivičnog dela, karakter povreda koje su nanete (psihičke ili fizičke), posledice po decu u porodici, rizik od ponavljanja krivičnog dela, trenutni odnosi i istorijat odnosa između oštećenog i osumnjičenog i drugo (§138). Osim toga, mora se obratiti pažnja i na motivaciju pri odbijanju svedočenja i saradnje.

¹² Case of *Opuz v. Turkey*, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92945#%22itemid%22:%22001-92945%22>}, stranici pristupljeno 6.10.2015.

Zaštita prava na privatnost i porodičnu sferu iz čl. 8 EKLJP, ipak, dobija drugorazredni značaj, onda kada se „mešanjem“ u porodični život sprečava vršenje krivičnog dela i ugrožavanje drugih sloboda i prava (§144). ESLJP je posebno naglasio da u slučajevima porodičnog nasilja zaštita prava i sloboda osumnjičenog nikako ne sme da uživa prvenstvo u odnosu na zaštitu prava oštećenih na život i očuvanje mentalnog i telesnog integriteta (§147). Sud je mišljenja da je, u datom slučaju, bila nužna primena zaštitnih mera i mere zabrane približavanja i komunikacije. Od onog momenta od kada je upućena u opasnost koja pretila žrtvi, država se ne može više oslanjati na žrtvu i njene napore da zaštiti sopstveni integritet.

Konačno, podnositeljka predstavke je istakla i da smatra da su ona i njena majka bile rodno diskriminisane prilikom reagovanja po njihovim krivičnim prijavama, te da je u tom smislu postupano suprotno čl. 14 EKLJP koji predviđa da se uživanje prava i sloboda predviđenih EKLJP garantuje svakom građaninu bez obzira na pol, rasu, jezik, boju kože i druge lične karakteristike. ESLJP je stanovišta da istraživanja i izveštaji potvrđuju da su u Turskoj, pre svega, žene te koje se nalaze u ulozi nedovoljno zaštićenih žrtava porodičnog nasilja, i pored postojanja odgovarajućih zakonskih rešenja. Otuda je nasilje kojim su oštećena i njena majka bile viktimizirane rodno zasnovano nasilje, koje je, kao takvo, i oblik diskriminisanja žena (§ 200).

c) M.C. protiv Bugarske

Sprovođenje efikasne i blagovremene istrage povodom sumnje da je učinjeno krivično delo suštinski je povezano sa zaštitom prava žrtava, pa se stoga ESLJP bavio i propustima država u tom domenu.

U predmetu *M.C. protiv Bugarske* (predstavka 39272/98, presuda od 4. decembra 2003. godine)¹³ maloletna M.C. se obratila ESLJP sa zahtevom da se utvrdi da država nije preduzela adekvatne mere u cilju pružanja odgovarajuće pravne zaštite u vezi sa silovanjem. U predstavci je M.C. navela kako je u leto 1995. godine, sa svojih nenavršenih petnaest godina, bila primorana na seksualni odnos od strane dva mladića. Bugarski javni tužilac je odlučio da ne goni osumnjičene, obrazlažući ovu odluku time što nije bilo dokaza da je maloletnica pružala otpor, iako su bugarski eksperti u svojim stručnim mišljenjima

¹³ Case of M.C. v. Bulgaria, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61521#%22itemid%22:%22001-61521%22>}, stranici pristupljeno 6.10.2015.

istakli da nije neuobičajeno da se ovako mlade žrtve parališu u momentu primene prinude.

ESLJP je ocenio da su povređeni čl. 3 i 8 EKLJP, ne utvrđujući pri tome šta se zaista dogodilo u datom slučaju. Naime, ESLJP je ustanovio da je bilo neopodno sprovođenje temeljne istrage u kojoj bi se ispitali navodi o seksualnom odnosu bez pristanka podnositeljke predstavke, umesto obustavljanja svake dalje aktivnosti usled nepostojanja dokaza o primeni sile.¹⁴ Takvo postupanje bugarskog tužioca nije bilo u skladu sa međunarodno prihvaćenim standardom da se pri zaštiti polne slobode pre svega polazi od pitanja da li je polna radnja preduzeta uz saglasnost učesnika. Tako je ova presuda bila od velikog značaja za buduću zaštitu prava žrtava jer je utvrđeno da država ima pozitivne obaveze koje podrazumevaju: usvajanje zakona koji će omogućiti zaštitu polnih sloboda i kriminalizaciju silovanja, sprovođenje efikasne istrage pri postojanju sumnje da je izvršeno silovanje i vođenje krivičnog postupka protiv osumnjičenih (Medarska, 2009: 40,41).

Pravo na učešće u postupku

U praksi ESLJP razmatrani su predmeti koji se tiču učešća oštećenih u postupku. Jedna od presuda je i *Edwards protiv Velike Britanije* (predstavka broj 46477/99, presuda od 14. marta 2002. godine).¹⁵ U ovom slučaju reč je o smrti duševno obolelog mladića u pritvorskoj ćeliji. Naime, Christopher Edwards, sin podnosioca predstavke, uhapšen je u novembru 1994. godine zato što je na ulici prilazio ženama i govorio opscenosti, a prilikom hapšenja je napao i policajku. Iako su policijski službenici i socijalni radnik posumnjali da je mladić oboleo od šizofrenije nisu preduzete nikakve posebne mere, pa je sam boravio u ćeliji. Kasnije je, usled nedostatka smeštajnih kapaciteta, u istu ćeliju smešten još jedan pritvorenik sa izraženim psihičkim smetnjama, a sve se završilo tako što je taj drugi mladić ubio Christopher-a.

Međutim, podnosioci predstavke se nisu obratili ESLJP samo zbog povrede čl. 2 EKLJP, već i zbog niza nepravilnosti u daljoj istrazi povodom smrti njihovog sina, odnosno zbog povrede prava na efikasan pravni lek (čl. 13 EKLJP). Istakli su da oni, kao oštećeni, nisu učestvovali u postupku, da nisu bili informisani, te

¹⁴ Case of M.C. v. Bulgaria, §180-185.

¹⁵ Case of Paul and Audrey Edwards v. The United Kingdom, <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-60323#%22itemid%22:%22001-60323%22>}, stranici pristupljeno 6.10.2015.

da su bili uključeni tek toliko što su uzete njihove izjave, i da su se sa ishodom istrage upoznali tek onda kada je objavljena finalna verzija izveštaja.

Inače, u ovom slučaju, zapravo, nije ni vođen krivični postupak, s obzirom da je drugi pritvorenik priznao svoju krivicu, već je formirana nezavisna komisija za utvrđivanje propusta u radu više institucija. ESLJP je našao da je pritužba roditelja osnovana, i nije uvažio argument države da zbog specifičnosti slučaja nije bilo potrebe da oštećeni na drugačiji način učestvuju u postupku i da imaju svoje pravne zastupnike. Sud je stanovišta da najbliži srodnici moraju uvek biti uključeni u postupak jer samo tako mogu da zaštite svoje legitimne interese (*Edwards protiv Velike Britanije*, §73). Učešće oštećenih treba da bude neposredno, tako da naknadno upoznavanje sa izveštajem, koji je sačinjavan mimo znanja i učešća oštećenih, ne može zadovoljiti njihovo pravo i potrebu za participacijom.

Pravo na nadoknadu štete

ESLJP je razmatrao slučajeve koji se tiču prava na naknadu štete koju su žrtve pretrpele. Jedna od presuda koja ilustruje postupanje ESLJP u vezi sa naknadom pretrpljene štete žrtvama je *Soderman protiv Švedske* (predstavka 5786/98, presuda od 12. novembra 2013. godine).¹⁶

U ovom slučaju radilo se o nedozvoljenim polnim radnjama prema maloletnom licu. Naime, očuh podnositeljke predstavke je u kupatilu sakrio kameru čije je objektiv bio podešen tako da snima, tada četrnaestogodišnju, devojčicu prilikom tuširanja. Devojčica je primetila kameru, obratila se majci i film je uništen pre nego što je bilo ko video da li je i šta zabeleženo. Potom je devojčica podnela krivičnu prijavu, ali je očuh u žalbenom postupku oslobođen krivične odgovornosti i obaveze da devojčici nadoknadi nematerijalnu štetu.

Stav suda u Švedskoj je bio da, i pored toga što je očuh postupio na način koji zaslužuje prekor, radnja nije bila usmerena na povredu psihofizičkog integriteta podnositeljke predstavke, te da nema elemenata krivičnog dela, a samim tim, ni osnova za odštetni zahtev. ESLJP je utvrdio da se ovakvom odlukom Švedska oglušila o svoje obaveze po osnovu čl. 8 EKLJP, te o obaveze u vezi sa sankcionisanjem dečje pornografije i dosudio je devojčici naknadu štete (*Soderman protiv Švedske*, §115-126).

¹⁶ Case of *Söderman v. Sweden*, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-128043#%22itemid%22:%22001-128043%22>}, stranici pristupljeno 6.10.2015.

Na osnovu ovih nekoliko slučajeva iz prakse ESLJP može se zaključiti da se kao standardi o zaštiti i položaju žrtava postavljaju: preduzimanje blagovremenih i odgovarajućih mera za sprečavanje viktimizacije; posebna zaštita žena kao žrtava nasilja; obavezno sprovođenje istrage o krivičnom delu uz aktivno učešće žrtava; insistiranje na procesuiranju osumnjičenih i onda kada postoje formalne prepreke i, na kraju, naknada pretrpljene štete. Sa druge strane, presude takođe ukazuju na to da ostvarivanje prava žrtava stavlja države pred veoma složene zadatke i da one posebno teško izlaze na kraj sa obavezama u pogledu sprečavanja viktimizacije i blagovremenog reagovanja.

Zaštita prava žrtava u Srbiji

U izlaganjima koja slede razmatran je, pre svega, normativni aspekt zaštite prava žrtava u Srbiji, uz osvrt na aktuelno stanje i probleme u ovoj oblasti. Analiza prava i položaja žrtava zasnovana je na ranije istaknutoj podeli prava žrtava na: pravo na zaštitu, pravo na učešće u krivičnom postupku i pravo na nadoknadu štete.

Pravo na zaštitu

I pored određenog napretka u oblasti zaštite žrtava tokom poslednjih godina, u Srbiji ipak ne postoji organizovani sistem podrške za žrtve. Najkompleksniji problemi javljaju se u sferi zaštite žrtava koje još uvek nisu učesnici krivičnog postupka, a pri tome jesu u opasnosti po život i zdravlje. Ovde je posebno značajna uloga policije i javnog tužioca, ali i ustanova socijalne i zdravstvene zaštite. Kada je reč o policiji, ona svoja zaduženja u pogledu bezbednosne zaštite života, prava, sloboda i ličnog integriteta lica izvršava rukovodeći se Zakonom o policiji.¹⁷ U prethodnim izlaganjima o praksi ESLJP ilustrovano je koliko ti poslovi mogu biti zahtevni. U Srbiji je odgovarajućim protokolima, uglavnom, definisano postupanje policije prema maloletnim oštećenim licima. Osim toga, Vlada Republike Srbije usvojila je u novembru 2011. godine i Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima. No, nema sumnje da je potrebno i detaljnije definisanje postupanja prema ovim i

¹⁷ Službeni glasnik RS, br. 101/2005, 63/2009 - odluka US, 92/2011 i 64/2015.

drugim kategorijama žrtava, kako one ne bi bile uskraćene za pomoć i pravovremeno upućivanje na službe podrške, odnosno kako bi se izbegle reakcije u maniru „javite nam se kada se nešto konkretno dogodi“ (Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011: 108).

Situacija je posebno alarmantna kada je u pitanju nasilje u porodici. Tako je uočeno da, i pored usvajanja odgovarajućih protokola o postupanju, značajan broj policijskih službenika, zdravstvenih radnika, službenika centara za socijalni rad i nosilaca pravosudnih funkcija nije upućen u njihovu sadržinu i smisao (Zaštitnik građana RS, 2014: 1). Saradnja i razmena informacija između odgovarajućih institucija nisu zadovoljavajuće (Zaštitnik građana RS, 2014: 1), što u velikoj meri utiče na mogućnost da žrtve nasilja ostvare pravo na zaštitu u skladu sa evropskim standardima.

Posebno treba istaći da se pružanjem mera podrške bave i organizacije iz domena civilnog sektora. Ove organizacije pružaju pomoć bez obzira na to da li je žrtva podnela krivičnu prijavu ili ne, rukovodeći se samo njenom potrebom za pomoći, a među njima ima i onih koje su specijalizovane za pružanje podrške posebnim kategorijama žrtava, poput žrtava nasilja u porodici i žrtava trgovine ljudima. Pomoć može biti savetodavne, psihološke, praktične ili drugačije prirode, u zavisnosti od potreba žrtve. One rade po principu projektnog finansiranja ili u partnerstvu sa državom, ali nisu u mogućnosti da svojim uslugama pokriju područje cele zemlje, s obzirom da ne postoji nacionalna mreža lokalnih službi za žrtve (Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011: 46). Razume se da žrtvama određene mere zaštite i usluge pružaju i centri za socijalni rad, zdravstvene i druge državne ustanove, ali se ipak ne može govoriti o jednoobraznom i sistematizovanom načinu postupanja ovih institucija (Zaštitnik građana, 2014: 2).

Slučajevi iz prakse ESLJP ukazuju na to da su se države oglašivale o svoje obaveze onda kada nisu sprovele potpunu istragu u vezi sa viktimizacijom, ili, pak, kada krivičnog progona nije ni bilo usled postojanja formalnih smetnji. S tim u vezi se u Srbiji, kada je reč o radu javnog tužilaštva, kao problematično pojavljuje odbacivanje krivične prijave zbog nedostatka dokaza, uz obrazloženje da žrtva odbija da svedoči, iako pri tome postoje drugi dokazi (Jovanović, Simeunović-Patić, Macanović, 2012: 94). Zaštitnik građana ukazuje na ogromnu razliku u broju krivičnih prijava za nasilje u porodici u odnosu na broj optuženja i pravnosnažnih presuda, kao i na činjenicu da je broj krivičnih prijava koji neke policijske uprave i stanice podnose nadležnim tužilaštvima

zbog nasilja nad ženama deset puta manji od broja slučajeva koji su policiji prijavljeni (Zaštitnik građana, 2014: 5).

Treba istaći kao pozitivno to što žrtve određenih kategorija nasilja uživaju i zaštitu koja je predviđena drugim propisima nezavisno od eventualnog vođenja krivičnog postupka. Tako žrtve porodičnog nasilja, shodno Porodičnom zakonu¹⁸, mogu zatražiti primenu različitih mera zaštite o kojima je sud dužan da rešava po naročito hitnom postupku. Primenom ovakvih mera žrtve se štite od eskalacije nasilja i reviktimizacije. Istraživanja ukazuju na to da bi, u ovakvim postupcima, trebalo podsticati primenu načela hitnosti u postupanju, kao i da ima mesta za intenzivniju primenu mera koje se određuju po službenoj dužnosti (Petrušić, Konstantinović-Vilić, 2010: 109-111).

Kada je reč o krivičnom postupku, zaštiti žrtava i sprečavanju sekundarne viktimizacije, uočavamo da su neka od rešenja našeg zakonodavca na nivou veoma naprednih rešenja u ovoj oblasti. Zakonik o krivičnom postupku¹⁹ (u daljem tekstu ZKP) predviđa zaštitu za posebno ranjive kategorije žrtava. Prvo, ZKP u čl. 8 normira pravo na pouku, tako da oštećeni ima pravo da bude poučen o pravima koja mu pripadaju i upozoren na posledice propuštanja. Dalje, organ postupka je dužan da oštećenog (ili svedoka) zaštititi od uvrede, pretnje i svakog drugog napada. Oštećenom može biti određen i status posebno osetljivog svedoka ukoliko to iziskuje uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, priroda, način izvršenja ili posledice izvršenog krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja (čl. 103, st. 1 ZKP). Posebno osetljivom svedoku pitanja se mogu postavljati samo preko organa postupka koji će se prema njemu odnositi sa posebnom pažnjom, nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice po ličnost, telesno i duševno stanje svedoka. Ispitivanje se može obaviti uz pomoć psihologa, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica, ili pak uz pomoć tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, ili u stanu svedoka ili drugim pogodnim prostorijama (čl. 104, st. 1-3 ZKP).

Maloletna oštećena lica zaštićena su odredbama Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica,²⁰ koje, razumljivo, predviđaju još sadržajnije mere zaštite. Tako maloletna lica oštećena pojedinim kategorijama krivičnih dela obavezno moraju imati punomoćnika koji će se starati o zaštiti njihovih interesa od prvog saslušanja okrivljenog, pri

¹⁸ Službeni glasnik RS, 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015.

¹⁹ Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

²⁰ Službeni glasnik RS, br. 85/05.

čemu punomoćnik mora biti advokat sa sertifikatom o posebnim znanjima iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica. I druga službena lica moraju raspolagati posebnim znanjima, a zakon predviđa da će se javni tužilac i sudija odnositi prema maloletnom oštećenom vodeći računa o njegovom uzrastu, svojstvima ličnosti, obrazovanju i prilikama u kojima živi, posebno nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice postupka po njegovu ličnost i razvoj, kao i da će se saslušanje maloletnih lica obaviti se uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica (čl. 152, st.1).

Međutim, nikako ne treba gubiti iz vida stvarne prilike koje vladaju u našoj zemlji. Tako se posebna zaštita oštećenih i svedoka pruža, pre svega, u postupcima za krivična dela iz domena organizovanog kriminaliteta i za ratne zločine, odnosno pred Posebnim odeljenjem za krivična dela organizovanog kriminala i Odeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu (Mujkanović, 2014: 27). Zapravo, samo pri ovom sudu već više godina postoji Služba za pomoć i podršku svedocima i oštećenima, dok je mreža ovakvih službi u Srbiji još u fazi razvoja (Nacionalna strategija reforme pravosuđa za period 2013-2018, 2013: 34). Ni zaštita maloletnih oštećenih nije na zavidnom nivou. Tako istraživanja ukazuju da maloletnici kao oštećeni, neretko, nisu adekvatno i na primeren način informisani o toku i smislu krivičnog postupka, kao i da se ne saslušavaju u posebno prilagođenim prostorijama (Banić, Stevanović, 2015: 41).

Pravo na aktivno učešće u krivičnom postupku

Što se tiče prava na aktivno učešće u krivičnom postupku, i tu su, sa normativnog aspekta, prilike u Srbiji sasvim zadovoljavajuće. Naime, pre konačnog stupanja na snagu novog ZKP-a, naš krivični postupak je spadao u postupke mešovitog tipa, dakle, sa jasno izdvojenim funkcijama odbrane i optužbe, ali i sa veoma aktivnom ulogom suda (Škulić, 2013: 177). Sada naš krivični postupak ima više adverzijalnih elemenata, nalik na postupke iz pravnih sistema precedentnog tipa, što bi, po logici stvari, moglo negativno da utiče na položaj oštećenog u krivičnom postupku. Ipak, kao i ranije, i sada oštećeni uživa niz prava, među kojima se ističu: pravo da podnese predlog i dokaze za ostvarivanje imovinskopravnog zahteva i da predloži privremene mere za njegovu obezbeđenje, pravo da ukaže na činjenice i da predlaže dokaze koji su od važnosti za predmet dokazivanja, pravo da angažuje punomoćnika iz reda advokata, pravo da razmatra spise i razgleda predmete koji služe kao dokaz,

pravo da bude obavešten o odbacivanju krivične prijave ili o odustanku javnog tužioca od krivičnog gonjenja i druga prava (čl. 50, st. 1 ZKP).

Ipak, za razliku od ranijeg ZKP, oštećeni više nema mogućnost da preuzme krivično gonjenje u slučaju kada javni tužilac odbaci krivičnu prijavu, obustavi istragu ili odustane od krivičnog gonjenja do potvrđivanja optužnice, a kada su u pitanju krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti. Sada, u takvim slučajevima, oštećenom samo preostaje pravo da podnese prigovor neposredno višem javnom tužiocu, od čije odluke u potpunosti zavisi da li će biti krivičnog gonjenja. Oštećeni ima mogućnost da preuzme krivično gonjenje od javnog tužioca samo onda kada ovaj nakon potvrđivanja optužnice izjavi da odustaje od optužbe (čl. 52, st. 1 ZKP).

Dakle, ne može se sporiti da su mogućnosti oštećenog da utiče na krivično gonjenje za dela koja se gone po službenoj dužnosti donekle smanjene (Ilić i dr., 2014: 214). Osim toga, mišljenja smo da dostupnost informacija i način na koji se one prezentuju bitno utiče na mogućnost učešća u postupku (Ilić i dr., 2014: 218), i da bi, u tom smislu, bilo prostora za unapređenje postupanja. Naime, javni tužilac ne snosi konkretne posledice ukoliko ne obavesti oštećenog o aktuelnim dešavanjima u krivičnom postupku, ili ukoliko ovu svoju dužnost ne izvrši blagovremeno. U tom smislu bi se moglo razmišljati o tehnikama i načinima da se uspostave jednostavniji načini komuniciranja i bržeg informisanja putem odgovarajućih pisarnica.

Pravo na nadoknadu štete

Načelno, postoje odgovarajuća zakonska rešenja kada je u pitanju pravo na naknadu štete, tako da oštećeni ima pravo da sve do završetka glavnog pretresa istakne imovinskopravni zahtev. Ipak, u praksi se često ne odlučuje o imovinskopravnom zahtevu, već se oštećeni upućuje na parnicu, sa obrazloženjem da podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov ni za potpuno ni za delimično presuđenje (čl. 258, st. 4 ZKP). Parnični postupak, pak, iziskuje sredstva i vreme, a neretko i pomoć stručnih lica, tako da se ne bi moglo reći da se na ovaj način podržava pravo oštećenih na naknadu štete. Isto tako, ne postoji fond iz koga bi se isplaćivala nadoknada štete žrtvama krivičnih dela, u slučajevima kada osuđeni nema sredstava ili kada postoje razlozi zbog kojih krivični postupak nije ni vođen. Sve ovo konačnu realizaciju prava na obeštećenje stavlja pod znak pitanja. No, treba napomenuti da

postoje određene inicijative za izmenu pozitivnih propisa u cilju bržeg i jednostavnijeg ostvarivanja prava na nadoknadu štete.²¹

Zaključak

Kako sledi iz dosadašnjih izlaganja, položaj žrtava pre svega određuju njihova prava u pogledu zaštite, sprečavanja viktimizacije, učešća u krivičnom postupku i naknade štete. Na međunarodnom nivou su tokom poslednjih decenija doneti brojni dokumenti koji nastoje da nametnu određene minimalne standarde u ovoj oblasti, te da poziciju žrtava učine izvesnijom i boljom. Na starom kontinentu utemeljivanju, popularizaciji i primeni ovih standarda značajno doprinosi praksa ESLJP.

Međutim, u praksi položaj žrtava ne zavisi samo od postojanja adekvatnog normativnog okvira, već i od materijalnih prilika, sistema vrednosti u datoj državi, ali i od tradicije i kulture. Tako smo, kroz slučajeve iz baze ESLJP, imali prilike da se upoznamo i sa primerima koji ukazuju na to da se u pojedinim državama tolerisalo ili se toleriše rodno zasnovano nasilje, odnosno, ne pridaje mu se onaj značaj koji bi ono realno trebalo da ima. Otuda ni proklamovana prava oštećenih ne znače mnogo.

U Srbiji, uglavnom, postoje odgovarajuća zakonska rešenja kada je u pitanju zaštita žrtava. Poslednjih godina usvojeni su i protokoli koji detaljnije definišu saradnju i postupanje državnih institucija u radu sa pojedinim kategorijama žrtvama. Međutim, ne postoji javni fond za nadoknadu štete koju su pretrpele žrtve, što drastično utiče na mogućnost dobijanja odštete, a samim tim i na kvalitet života žrtava. Takođe, službe za podršku i pomoć žrtvama, još uvek, nisu dovoljno i ravnomerno razvijene, niti dostupne, što se posebno odnosi na sredine udaljene od većih gradova u našoj zemlji. Osim toga, potrebno je i intenziviranje istraživanja, posebno imajući u vidu da se ne sprovodi Nacionalna anketa o viktimizaciji koja bi omogućila poređenja sa drugim zemljama (Nikolić-Ristanović, Stevković, 2014: 382).

Sve navedeno implicira da, i pored postojanja normativne podloge, položaj žrtava u našoj zemlji nije dovoljno usaglašen sa standardima za koje pleđira ESLJP, te da još uvek ne može da se govori o sistemu zaštite u kome se

²¹ <http://www.astra.org.rs/astra-dogadjaji/okrugli-stolovi-unapredenja-pristupa-pravu-na-naknadu-stete-za-zrtve-trgovine-ljudima-i-drugih-krivicnih-dela-sa-elementima-nasilja/>, stranici pristupljeno 31.10.2015.

po automatizmu jedna za drugom preduzimaju nužne zaštitne mere od onog momenta kada se žrtva obrati nekoj od nadležnih institucija.

Popravljanje stanja u ovoj oblasti iziskivalo bi, najpre, intenzivniju diseminaciju znanja o potrebama i problemima žrtava među onima koji pružaju usluge u sektoru policije, zdravstva, socijalne zaštite i pravosuđa. Pri tome, ne mislimo samo na informisanje o normativnom okviru koji definiše postupanje prema žrtvama, već i na sticanje znanja u vezi sa uzrocima, pojavnim oblicima i drugim specifičnostima različitih oblika viktimizacije. Ovo je posebno bitno za prepoznavanje viktimizacije u fazi kada, još uvek, nema krivične prijave, niti naznaka kakvog drugog formalnog postupka. Da blagovremeno reagovanje može biti od ključnog značaja najbolje ilustruju slučajevi *Kontrova protiv Slovačke* i *Opuz protiv Turske*.

Preduzimanje mera za sprečavanje viktimizacije i njenog ponovnog pojavljivanja, takođe, iziskuje značajna prilagođavanja našeg sistema. Ono podrazumeva aktiviranje postojećih resursa, bolje organizovanje na lokalnom nivou i iskorišćavanje potencijala civilnog sektora. Bolja i sadržajnija komunikacija između ustanova sprečila bi situacije u kojima žrtve idu od ustanove do ustanove gubeći dragoceno vreme i poverenje u sistem. S tim u vezi, treba pojednostaviti način komuniciranja između ustanova i ubrzati protok informacija, ali i raditi na međusobnom povezivanju organizacija civilnog sektora, odnosno civilnih organizacija i državnih institucija.

Da bi se smanjio osećaj frustracije i bespomoćnosti kod žrtava, treba insistirati na što efikasnijem procesuiranju odgovornih, ali i obezbediti besplatnu pravnu pomoć i druge oblike podrške za žrtve. Slučaj *M. C. protiv Bugarske* ukazuje na to da zadovoljenje pravde i zaštita žrtve ne smeju da zavise od formalnosti i različitih tumačenja zakona. Oblici podrške treba da budu uslovljeni specifičnim potrebama žrtava, kao i društvenim problemima koji su posebno aktuelni u datom trenutku, kao što to može biti nasilje u porodici i nasilje nad ženama.

Na kraju, ali ne i najmanje važno, nadoknadu štete za žrtve ne treba nužno uslovljavati dugotrajnim i složenim parničnim postupcima. U situacijama kada žrtva ne može da ostvari svoja prava, imalo bi smisla opredeljivanje sredstava za nadoknadu štete iz odgovarajućeg javnog fonda, nakon čega bi država koristeći sve mehanizme koji su joj na raspolaganju zahtevala povrat isplaćenog iznosa od odgovornog lica.

Literatura

Banić, M., Stevanović, I. (2015) *Kako do pravosuđa po meri deteta-Zaštita dece žrtava u krivičnim postupcima i stanje u praksi u Republici Srbiji*. Beograd: Centar za prava deteta.

Casadevante Romani, F. (2012) *International Law of Victims*. London: Springer.

Council Framework Decision on the Standing of Victims in Criminal Proceedings (2001/220/JHA).

Ćopić, S., Nikolić, J. (2004) Služba za žrtve kriminaliteta VDS info i podrška žrtvama: analiza dosadašnjeg rada. *Temida*, 3, str. 17-27.

Ćopić, S. (2015) *Restorativna pravda i krivičnopravni sistem: teorija, zakonodavstvo i praksa*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Directive 2012/29/eu of the European Parliament and of the Council Establishing Minimum Standards on the Rights, Support and Protection of Victims of Crime.

Doerner, W., Lab, S. (2015) *Victimology*. New York: Routledge.

Groenhuijsen, M. (2015) Zaštita žrtava: međunarodno pravo, nacionalna zakonodavstva i praksa. *Temida*, 1, str. 3-30.

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, 4. novembar 1950. godine, Rim, ratifikovana Zakonom o ratifikaciji Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, *Službeni list Srbije i Crne Gore-Međunarodni ugovori*, br. 9/2003, 5/2005.

European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, CETS No:116.

Ilić, G., Majić, M., Beljanski S., Trešnjev, A. (2014) *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*. Beograd: Službeni glasnik.

Jovanović, S., Simeunović-Patić, B., Macanović, V. (2012) *Krivičnopravni odgovori na nasilje u porodici u Vojvodini*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

Klatt, M. (2015) Positive Rights: Who Decides? Judicial Review in Balance. *International Journal of Constitutional Law*, 2, str. 354-382.

Lindgren, M., Nikolić-Ristanović, V. (2011) *Žrtve kriminaliteta: međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*. Beograd: OEBS, Misija u Srbiji.

Medarska, A. (2009) *Rights of Victims under the European Convention on Human Rights. Invading the Defendants' Rights*. Budapest: Central European University.

Mujkanović, J. (2014) *Development of a Witness and Victim Support System Croatian Experience: Good Practices and Lessons Learned*. Istanbul: UNDP for Europe and the CIS.

Nacionalna strategija reforme pravosuđa za period 2013-2018. godine (2013) usvojena u Narodnoj skupštini Republike Srbije 1. juna 2013. godine.

Nikolić-Ristanović, V., Stevković, Lj. (2014) Evropska zbirka podataka o kriminalitetu i krivičnom pravosuđu: Karakteristike i značaj za razvoj evidencija kriminaliteta u Srbiji. *Sociološki pregled*, 3, str. 373-400.

Nikolić-Ristanović, V. (2011) Međunarodni dokumenti o zaštiti prava žrtava krivičnog dela. *Temida*, 2, str. 45-53.

Ochoa, J. (2013) *The Rights of Victims in Criminal Justice Proceedings for Serious Humans Rights Violation*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (2011) Beograd: Vlada Republike Srbije.

Porodični zakon, Službeni glasnik RS, 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015.

Petrušić, N., Konstantinović-Vilić, S. (2010) *Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije*. Beograd: AŽC, Niš: Ženski istraživački centar.

Recommendation Rec(2006)8 of the Committee of Ministers to Member States on Assistance to Crime Victims.

Recommendation No. R(99)19 Concerning Mediation in Penal Matters.

Recommendation Rec(2002)5 on the Protection of Women Against Violence.

Recommendation Rec(2001)16 on the Protection of Children Against Sexual Exploitation.

Reiter, A. (2012) Victims' Rights, International Wrongs, and Restorative Justice: How to Square the Circle of Accountability and Redress for International Crimes? *Temida*, 1, str. 145-164.

Ronel, N., Elisha, E. (2011) A Different Perspective: Introducing Positive Criminology. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2, str. 305-325.

Ronel, N, Toren, T. (2012) Positive Victimology - An Innovation or More of the Same. *Temida*, 3, str. 171-180.

United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, New York, 29 November 1985.

Škulić, M. (2013) Dominantne karakteristike osnovnih velikih krivičnoprocesnih sistema i njihov uticaj na reformu srpskog krivičnog postupka. *Crimen*, 2, str. 176-234.

Wemmers, J. (2012) Victims' Rights are Human Rights: The Importance of Recognizing Victims as Persons. *Temida*, 2, str. 71-84.

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik RS, br. 85/05.

Zakon o policiji, Službeni glasnik RS, br. 101/2005, 63/2009 - odluka US, 92/2011 i 64/2015.

Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

Internet izvori

Astra, dostupno na: <http://www.astra.org.rs/astra-dogadjaji/okrugli-stolovi-unapredenja-pristupa-pravu-na-naknadu-stete-za-zrtve-trgovine-ljudima-i-drugih-krivicnih-dela-sa-elementima-nasilja/>, stranici pristupljeno 31.10.2015.

Case of *Kontrova v. Slovakia*. Dostupno na: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80696#%7B%22itemid%22:%5B%22001-80696%22%5D%7D>, stranici pristupljeno 6.10.2015.

Case of *M.C. v. Bulgaria*. Dostupno na: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61521#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61521%22%5D%7D>, stranici pristupljeno 6.10.2015.

Case of *Opuz v. Turkey*. Dostupno na: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92945#%7B%22itemid%22:%5B%22001-92945%22%5D%7D>, stranici pristupljeno 06.10.2015.

Case of *Paul and Audrey Edwards v. The United Kingdom*. Dostupno na: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-60323#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60323%22%5D%7D>, stranici pristupljeno 6.10.2015.

Case of *Söderman v. Sweden*. Dostupno na: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-128043#%7B%22itemid%22:%5B%22001-128043%22%5D%7D>, stranici pristupljeno 6.10.2015.

Deklaracija UN o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći, Generalna skupština UN, odluka br. 40/34, od 29. novembra 1985. godine. Korišćen prevod NVO Astra. Dostupno na: <http://www.astra.org.rs/wp-content/uploads/2008/07/Deklaracija-UN-o-osnovnim-principima-pravde-za-zrtve-kriminala-i-zloupotrebe-vlast.pdf>, stranici pristupljeno 15.10.2015.

Zaštitnik građana RS (2014) *Poseban izveštaj Zaštitnika građana o primeni Opšteg i posebnih protokola za zaštitu žena od nasilja*. Dostupno na: http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/izvestaji/posebni-izvestaji/3710-2015-02-24-13-35-38, stranici pristupljeno 10.10.2015.

Victims' Rights: The European Court of Human Rights' Practice and Legislation in Serbia

The paper deals with rights and position of victims in international documents, with special reference to the standards created by the European Court of Human Rights through its practice. This paper aims to provide brief analysis of some of the most important international documents, which set forth basic rights for victims, including: right to participate in the criminal proceedings, right to protection and the right to compensation. The paper intends to analyze these key right (standards, principles) through relevant case law of the European Court of Human Rights, given that the wording of the relevant documents does not determine what entails the realization of a specific standard in real life. The main purpose of the article is to examine the compliance of regulations and practices in Serbia with international standards on the status and the rights of victims, from which some recommendations for improvement might arise.

Keywords: European Court of Human Rights, crime, victimization, victims' rights, Serbia.